

Саякбаева А.Б.

КЫРГЫЗ ТИЛИНДЕ БИЛИМ АЛУУНУН МААНИСИ

Саякбаева А.Б.

ЗНАЧЕНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ НА КЫРГЫЗСКОМ ЯЗЫКЕ

A. Sayakbaeva

MEANING OF EDUCATION IN THE KYRGYZ LANGUAGE

УДК: 811.512.154 (045)

Бүгүнкү күндө тил саясатында мамлекеттик тилди өнүктүрүү маселеси өтө курч турат. Өлкөнүн бардык билим берүү маселелеринде окутулуп жаткандыгына карабастан, кыргыз тили эне тил болуп саналбаган жарандардын ондон бир бөлүгү гана билет. Бул мамлекеттик тил саясатын өркүндөтүү зарылчылыгы коомдо кызуу талаш-тартышууну жаратып келет. Мына ушул маселеге байланыштуу макалада ЖОЖдордо кыргыз тилин жетиштүү деңгээлде окутуунун зарылдыгы талдоого алынат. Тактап айтканда, инженердик-техника тармагында мамлекеттик тилдин окутулушундагы айрым маселелер каралды. Эне тилибизди кантип кеңири жайылта алабыз. Кандай жолдор менен үйрөтсөк жеңил жана эффективдүү. Кыргыз тилин мамлекеттик тил катары окутуу маселеси канчалык көтөрүлбөсүн ага болгон суроо талаштын солгундугу жана анын ЖОЖдордо окуу планын орун алышы экинчи планга жылдырылышы эне тилине кайдыгер карабагандарды абдан тынчсыздандырып келет. Ошондой эле макалада кыргыз тилин мамлекеттик тил катары коомдук бардык чөйрөлөрүндө толук кандуу колдонулушу үчүн конкреттүү эмнелерди иштетишибиз керектигин сунуштар келтирилди.

Негизги сөздөр: кыргыз тили, өнүктүрүү, илимий-техникалык прогресс, өзөктүү сөздөр, термин, илим, окуу курал.

Сегодня в языковой политике очень остро стоит вопрос развития государственного языка. Несмотря на то, что его преподают во всех учебных заведениях страны, кыргызский знает лишь десятая часть граждан, не являющихся для них родным языком. Необходимость совершенствования этой государственной языковой политики вызывает бурные дискуссии в обществе. В связи с этим вопросом в статье анализируется необходимость преподавания кыргызского языка на достаточном уровне в вузах. В частности, были рассмотрены некоторые вопросы преподавания государственного языка в области техники и технологий. Как мы можем широко распространить наш родной язык. Любой способ, которым мы учим, прост и эффективен. Сколько бы не поднимался вопрос преподавания кыргызского языка как государственного, невостребованность его и отодвигание его места в учебных планах вузов на второй план очень беспокоит неравнодушных о родном языке. Также в статье были даны рекомендации, что нам необходимо сделать для полноценного использования кыргызского языка как государственного во всех сферах жизни общества.

Ключевые слова: кыргызский язык, разработка, научно-технический прогресс, ключевые слова, термин, наука, учебное пособие.

The issue of the development of the state language is very acute in language policy today. Despite the fact that it is taught in all educational institutions in the country, only one-tenth of citizens who are not their native language know Kyrgyz. The need to improve this state language policy has led to heated debates in society. In connection with this issue, the article analyzes the need for teaching the Kyrgyz language at a sufficient level in higher education

institutions. In particular, some of the issues of teaching the state language in engineering and technology were addressed. How we can spread our mother tongue widely. No matter how many times the issue of teaching the Kyrgyz language as the state language has been raised, the lack of demand for it and the relegation of its place in university curricula to the back burner is of great concern to those who are not indifferent about their native language. The article also gave recommendations on what we need to do to fully use the Kyrgyz language as the state language in all spheres of society.

Key words: Kyrgyz language, elaboration, technological, progress, keywords, term, science, tutorial

Биздин азыркы кыргыз тилибиз ар кандай сезимди, ой толгоону, түшүнүктөрдү, кубулуштарды, объектилерди ж.б. каалагандай толук жана так сүрөттөп бере алуучу каражаттары жагынан көпчүлүк башка тилдерден артта калбайт. А бирок, өзүнүн өзгөчөлүк сөз байлыгы жагынан дүйнөлүк өнүккөн тилдерден да кем калышпайт. Ошондой болсо да, азыркы кыргыз тилинин сөз байлыгынын составына өнүккөн илимий-техникалык прогресске таандык сөздөр, сансыз көп терминдер кыргызча же кыргызчалаштырылган эквивалент - синонимдерин таап, кыргыздын төл сөзүнө айланып кете албай жатат.

Өз убагында Кыргызстандын техникалык интеллигенциясынын составын жергиликтүү кыргыз жаштарынын эсебинен көбүрөөк даярдоо жагына жана кыргыздын техникалык тил байлыгынын калыптанышына жетишерлик түрдө көңүл бурулбай калгандыгынын себебинен, бизде аз күнгө чейин техникалык ар түрдүү тармактар боюнча кыргыз тилинде жарык көргөн окуу куралдары, же окуучуларга арналган популярдык адабий булактар жок. Бүгүн илимий-техникалык прогресстин сансыз көп тармактары ары турсун, алардын Кыргызстандын гана чарбачылыгына таандык болгон багыттары боюнча да кыргыз окурмандары үчүн атайын чыгарылган басма сөз нускаларынын жоктугу эн эле өкүнүчтүү көрүнүштөрдүн бири болуп турат [1,2].

Кыргыз тили мамлекеттик тил (болгондон бери) статусун алгандан бери, техникалык жогорку жана атайын орто билим берүүчү окуу жайларында, техникумдарда, жана колледждерде техникалык атайын предметтер боюнча сабактарды массалык түрдө кыргыз тилинде алып баруу практикага айланып бара жатат. Бул табигый нерсе, албетте, аны ар тараптан колдоп-кубаттоо зарыл. А бирок, ошол эле предметтер боюнча кыргыз тилинде жарык көргөн окуу китепте-

ри жана куралдары таптакыр жокко эсе экендиги зээнди кейитет.

Студенттер лекцияларды ж.б. сабактарды кыргыз тилинде угушса, ал эми колдо бар окуу куралдары бүт бойдон орус тилинде болсо, анда алардын китепке болгон кызыкчылыгын арттыруу өтө кыйын. Мындай кырдаалда студенттердин басымдуу көпчүлүгү, лекция убагында гана алган маалыматтары менен чектелишип, башка тилдеги окуу китептеринин бетин такыр ачпай коюшу эч кимди таң калтырбайт. Азыркы күндөгү кырдаал дал ушундай. Техниканын жана илимий-техникалык прогресстин тилин кыргызчалаштыруунун негизинде азыркы кыргыз тилин жогорку цивилизацията жетишкен тилдердин деңгээлине чейин байытуу, негизинен илимий-техникалык интеллигенциянын милдети. Эгерде биз, илимий-техникалык интеллигенциянын өкүлдөрү, баарыбыз ишке киришип, тез аранын ичинде ар бирибиз, колдон келишинче, эч болбогондо өз кесибибиздин багыты боюнча эң керектүү окуу китептерин жана популярдык окуу куралдарын кыргыз тилинде жаратууга жетишпесек, республикабызда инженер-техникалык кадрларды даярдоонун сапаты начарлап кетиши мүмкүн. Мындай абалга жол берүү, албетте, кечиримсиз болоор. Дагы бир жүрөктү өйүткөн маселе – бул жалпы эле кыргыз журтчулугуна илимий жана техникалык прогресстин негиздерин кыргыз тилинде кеңири пропагандалап жайылтуу жагы тап-такыр өнүкпөй калгандыгы. Айрыкча, жеткинчек жаш муундардын бул багыт боюнча болгон кызыкчылыгын арттыруу – келечектин татыктуу ээлерин тарбиялоо дегенге жатат. Мындай стратегиялык иш чараларды, албетте, мектептерден баштоо табигый нерсе.

Тил байлыгын, анын чебердигин, универсалдуулугун жана жөндөмдүүлүгүн ызы-чууга айландырылган компаниянын жардамы менен арттыруу мүмкүн эмес. "Жолдун тазалыгы үчүн катуу күрөш жүргүзүүнүн ордуна, жөн эле шыпыргыны алып шыпырып коюу керек" - деп белгилүү адабий каарман, Остап Бендердин айтканындай, мамлекеттик тилди жайылтуу үчүн сансыз көп уюштуруучулук жана административдик иш чараларды аткаруунун ордуна, эң оболу ошол мамлекеттик тилдин тиешелүү сөз байлыгын арттырууну көздөгөн конкреттүү иштерди жүргүзүү керек.

Мына кыргыз тилинин колдонулушу турмуштун бардык жагында чектелүү болгондуктан, аны закон нормалары аркылуу сактоо жана өнүктүрүү максатын көздөп 1989-жылдын 23-сентябрында ага мамлекеттик статус берилип, жаңы конституцияга жазылды. Тил жөнүндө закондун бар болгон максат мүдөөсү аны "үй күчүк" абалда калтырбай коомдук турмуштун бардык жагына аралаштыруу болгон. Кыргыз тилинин минтип кагаз жүзүндө мамлекеттик тил, ал эми иш жүзүндө үй-тиричиликтин тили болуп калып,

анчалык ийкемдүүлүккө жете албай жатат. Анткени район же шаардын кайсы жеринде болбосун, орус тилдүүлөр турмак, кыргыздарды кыргыздар менен орусча сүйлөшүү атмосферасы өкүм сүрөт. Кагаз бетине жазылып, мыйзам катары жарыя болгону менен кыргыз тилинин мамлекеттик статусуна таянып, башка улуттардын кимиси кыргызча сүйлөөгө, жазууга мажбурланды? Эч кимиси. Кайра, жогоруда белгиленгендей кыргыздардын өздөрү өз тилинде сүйлөөгө, жазууга моюну жар бербей, бардык жерде орусчалап турганы кашкайган чындык экендиги белгилүү. Өзүбүз өз эне тилибизте ушундай ат үстүнөн мамиле кылып туруп, башка улуттардан кантип кыргызча билүүнү талап кылабыз. Ошондуктан доомат биринчи ирээтте эне тилин өгөйлөгөн, оңдуу сүйлөөгө жарабаган же каалабаган кыргыздарга коюлганы оң. Эгемендүү ар бир мамлекет анын наамында аталган элдин тилин мамлекеттик тил катары кабылдап, окуп үйрөнүп, өздөрүнүн социалдык-саясий, коомдук-коммуникативдик, тилдик талабын толук канааттандырат. Ошондуктан мамлекеттик тил жөнүндөгү мыйзамды жана ал мыйзамга тиркеме катары Кыргыз Республикасынын аймагында мамлекеттик тилди колдонууну камсыз кылуу боюнча иш чараларды 2000-жылга чейин турмушка ашырууга эсептелген. Биздин республикадагы башка тилдердин да тең укуктуулугу менен айкалышып иштеши үчүн зарыл болгон шарттар түзүлгөн. Ошого карабастан Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн (24-июль 1995-ж) N 304 токومунун 1-пунктунда: "Бишкек шаарынын жергиликтүү башкармалыгы, Чүй областынын Аламүдүн райондук администрациясы, Билим жана илим министрлиги мыйзамды ишке киргизүү боюнча ишти чала жүргүзгөндүгү белгиленсин" деп баса көрсөткөнү иштин начар экенин айгинелеп жатпайбы.

Тил адам баласынын карым-катнашынын зарыл куралы катары оозеки пикир алышууда эле эмес, чет өлкөлөр менен официалдык же дипломатиялык, канцелярдык иш кагаздарынын колдонулушунда да эң керектүү курал экендигин айтпай коюуга болбойт.

Анткени, мамлекеттик тил ошол тилде сүйлөгөн элдин эгемендүү экендигинин көрсөткүчү. Эл аралык университеттин ф.и.д. Зина Караеванын "Заман агымы. Тил. Дил" деген макаласында вашингтондук профессор Ильза Циртаутастын Кыргызстандагы жергиликтүү адамдардын өз эне тилдерин жакшы билбестигин туура байкап, нааразы болгонун зээни кейип белгилеп кеткен. Анын "Өз эне тилиңерди өзүңөр сыйлабасаңар, өзүңөр барктабасанар, эч ким сыйлап барктабайт", деген ой пикири кимди гана толкундатпайт, кимди гана бушайман кылбайт. Өз эне тилине саясий деңгээлдеги көз карашта тик карай албаган атуулдар деген биз кимбиз? Күнүмдүк тамак ичип күн көргөнүбүзгө кубанып ток пейил болбой эгемендүүлүктүн символу - улуттук белгиси болгон эне тилди өнүктү-

рүү керек. Байкуш кыргыз бир ууч эл болуп да эгемендүүлүккө жетип, өз тилинде сүйлөп, жазып, жаштарын тарбиялап, катарга кошулду го деген ой менен келген профессор Ильза айым эми таң калып, булардын ар намысы, тили, дили жокпу деген суроону өзүнө кайра-кайра берип, ойлоноуда.

Чет элдик адамдардын биздин мамлекеттик тилге кызыгып, үйрөнүүгө муктаж болуп жатканы биздин тилдин кооздугу, көркөмдүгү же үйрөнүүгө оңой олтондигунда эмес, өзүнчө тили бар эгемендүү эл экендигибизде [3]. Болбосо, Америка, Жапан, Туркия, Түштүк Корея жана башка өнүккөн өлкөлөрдүн адистери эмне үчүн кыргыз тилин үйрөнүүгө аракет жасап жатышат. Солгундоо жылдарындагы эне тилибизге болгон өгөй мамилени жалаң эле объективдүү жагдайларга шылтап коюу туурабы? А өзүбүздүн эне тилибизге карата атуулдук мамилебиз кайда эле? Тил маселесин өзүбүз чечилгис дискуссиялуу проблемага айландырдык, а түгүл эне жөнүндөгү сөздү улутчулдукка чейин алып барып такадык.

Эне тилибиздин мамлекеттик тил катары официалдуу закондун деңгээлинде укук алышы - бул улуттук маданиятыбызды мындан ары коргоонун жана өнүктүрүүнүн бекем шарты. Эми мындан ары эне тилибиздин өнүгүү кызыкчылыгы үчүн бүткүл калкыбыз менен шымаланып иштөөгө милдеттүүбүз. Кыргыз тилинин мамлекеттик тил катары коомдук турмуштун бардык чөйрөлөрүндө ар тараптуу жана толук кандуу колдонулушу үчүн конкреттүү эмнелерди иштешибиз керек?

1. Биринчи ирээтте тилдин эркин чабыттап өсүшүнө мүмкүнчүлүк бере тургандай материалдык база түзүү. Кыргыз атуулу ушул Ала-Тоонун ичинде эле кыргыз тилинде кеңири жана терең билим ала тургандай шартты түзүш керек. Бул үчүн Республикабызда бардык тармактар боюнча улуттук тилде газета, журналдар чыгышы зарыл. Бүгүнкү күндө орус тилинде кандай газета, журнал болсо, кыргыз тилинде да ошондой керектүү басма сөз болууга тийиш. Турмушубуздун бардык тармактары (илим жана техника, маданият, өндүрүш, унаа ж.б.) боюнча чыга турган ар кандай газета, журналдарда эне тилибиз эркин чабыттап турганда гана көздөгөн багытта ийгиликке жетишмекчибиз.

2. Атайын орто жана жогорку окуу жайларында кыргыз топторунда лекцияларды жана семинардык сабактарды кыргызча жүргүзүүнү күчөтүш керек. Ал үчүн база түзүшүбүз керек жана борборубузда бир чоң котормо мекеме ачуу зарыл. Тарыхый кырдаал ушуну талап кылгансыйт. Бул мекеме дүйнөлүк казынадагы илимдин жана маданияттын ар тармактары боюнча топтолгон кеңтерди кыргыз тилине үзгүлтүк-

сүз которуу жумушу менен алек болсо ойдогудай болор эле. Мына ушундай шарттарда гана билим алыш үчүн бөлөк тилге жалдырап отурмак эмеспиз. Терең билим өз эне тилибиз аркылуу эле камсыз болмок [4].

3. Эне тилдин кадыр-баркын көтөрүш үчүн республикадагы бардык орто жана жогорку окуу жайларында кыргыз тили жана адабияты боюнча кирүү экзамендерин (сочинение, жат жазма) киргизүү керек. Бул жөнүндө элге Билим берүү жана илим министрлиги кечиктирбей чараларды көрүшү зарыл.

4. Кыргыз тилинин майрамдарын, олимпиадаларын, күндөрүн, конкурстарын тез-тез өткөрүү керек. Кыскасы, кыргыз тилинин мамлекеттик статус алышына негиздеп, эне тилибизди өнүктүрүү боюнча кеңири практикалык иш аракеттерди жүргүзүүгө чоң мүмкүнчүлүк түзүү керек. Эне тилибиз – улуттук жүзүбүз, өз алдынча эл экенибизди билгизген ыйык белгибиз. Эне тилибиздин таламдары үчүн баш кошуп, шымаланып жигердүү иштей турган мезгил жетти. Кеп кыргыз тилин мындан ары өнүктүрүүдө, байытууда турат. Ал үчүн аны илимдин, маданияттын, техниканын тили, мекемелердеги иш кагаздарды жүргүзүүнүн тили, жыйындарды, кеңешмелерди, чогулуштарды, сессия- пленумдарды, конференцияларды, съезддерди жүргүзүүнүн Тили кылып калыптандырууда турат.

Бул ардактуу милдетти бүткүл кыргыз журтчулугу жапа тырмак колго алганда гана тилибиз байып өнүгүү жолуна түшмөкчү. Кыргыз тилин жоготуп прогресске жеткенден көрө кыргыз тилин байытып, өркүндөтүп, жетилтип туруп, анан коомдук прогресс менен тең жарышалы

Кыргыз тили - кыргыз элинин улуттук тили. Ал лексикалык байлыгы мол, грамматикалык курулушу өркүндөгөн, өсүп-өнүккөн тилдердин катарына кошулат.

Ошондуктан, тилди өнүктүрүүдөн мурда, ага урмат-сый, сылык-сыпаа мамиле кылалы. Ал өз колу-бузда.

Адабияттар:

1. Исраилова А.М. Особенности обращения в кыргызском языке // Известия ВУЗов Кыргызстана, 2017, №1. - С. 238-240.
2. Исраилова А.М. Пути применения инновационных методов в обучении научному стилю // Известия ВУЗов Кыргызстана, 2017, №1, С.241-243.
3. Исраилова А.М., Саякбаева А.Б., Ибраимова Э.К. Применение инновационных технологий в обучении кыргызскому языку // Современные фундаментальные и прикладные исследования, 2018, №3(30), С.50-54.
4. Исраилова А.М., Саякбаева А.Б. Тексттер менен иштөөдө инновациялык ыкмаларды колдонуу жолдору // Известия КГТУ им. И.Раззакова, 2020, №4(56), С.85-91.